

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»
Києво-Могилянська школа врядування**

**СПЕЦІАЛЬНА ПРОФЕСІЙНА (СЕРТИФІКАТНА) ПРОГРАМА
«Комунікації в демократичному врядуванні»**

Шифр програми: **СП/2020/000**
Рік запровадження програми: **2020**
Програму затверджено: **Києво-Могилянська школа врядування (KMSGov)**
Програму погоджено: **Секретаріатом Кабінету Міністрів України**

Київ – 2020

ПРОФІЛЬ ПРОГРАМИ

1. Загальна інформація	
Назва програми	Комунікації в демократичному врядуванні
Шифр програми	СП/2020/000
Тип програми за змістом	спеціальна професійна (сертифікатна) програма підвищення кваліфікації
Відомості про акредитацію для загальної професійної (сертифікатної) програми	акредитації не потребує
Форма навчання	змішана
Цільова група	державні службовці категорій «Б» і «В», які виконують трудові функції професіонала «Участь у комунікації та взаємодії щодо формування та реалізації державної політики в межах повноважень», «Взаємодія з іншими структурними підрозділами, органами влади щодо вироблення державної політики у сферах компетенції»
Передумови навчання за програмою	наявність ступеня магістра
Найменування замовника освітніх послуг у сфері професійного навчання за програмою	Секретаріат Кабінету Міністрів України
Найменування партнера (партнерів) програми	відсутні
Обсяг програми	5 кредитів ЄКТС
Тривалість програми та організація навчання	Загальна тривалість програми – 14 тижнів. 1-й тиждень – настановчі аудиторні заняття (лекції-бесіди); 2...13-й тижні – дистанційне навчання; 14-й тиждень – підготовка і захист творчих робіт, наукова дискусія
Мова викладання	українська мова
Напрями підвищення кваліфікації, які охоплює програма	– стратегічні комунікації; – комунікація та взаємодія
Перелік професійних компетентностей, на підвищення рівня яких спрямовано програму	– здатність готувати пропозиції щодо визначення заінтересованих сторін, їх залучення до процесу формування та реалізації державної політики (Г1 ¹); – здатність здійснювати ефективну комунікацію (Г2); – здатність організовувати та брати участь у проведенні консультацій з громадськістю (Г3); – здатність взаємодіяти з іншими структурними підрозділами (Е1)
Укладачі програми	Ільченко-Сюйва Леся Василівна – кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри суспільного врядування НаУКМА, ilchenko-syuyva@ukma.edu.ua ; Рябцев Геннадій Леонідович – доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри суспільного врядування НаУКМА, g.riabtsev@ukma.edu.ua ;

¹ Тут і нижче наведені коди компетентностей, знань, умінь і навичок відповідно до затверджених професійних стандартів.

	Тертичка Валерій Володимирович – доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри суспільного врядування НаУКМА. v.tertychka@ukma.edu.ua
2. Загальна мета	
Удосконалення професійних знань, умінь та навичок учасників професійного навчання, що забезпечує відповідний рівень їх професійної кваліфікації для виконання трудових функцій «Участь у комунікації та взаємодії щодо формування та реалізації державної політики в межах повноважень», «Взаємодія з іншими структурними підрозділами, органами влади щодо вироблення державної політики у сферах компетенції»	
3. Очікувані результати навчання	
За результатами навчання слухачі повинні демонструвати:	
знання	– форм і методів, організаційно-правових засад консультацій із заінтересованими сторонами, залучення громадськості до формування державної політики (А2.33); – міжнародних стандартів проведення консультацій з громадськістю в процесі вироблення державної політики (Г3.31)
уміння і навички	– створювати, проводити презентацію, виступати публічно (Б4.У1; Б4.У2; Б4.У3); – застосовувати навички міжособистісної взаємодії (Г2.У1); – виявляти високий рівень взаємної підтримки, відкритість в обміні інформацією та готовність до співпраці (Г2.У2); – планувати та організовувати консультації з громадськістю в процесі формування та реалізації державної політики (Г3.У2); – застосовувати методи та форми проведення консультацій з громадськістю в процесі формування та реалізації державної політики (Г3.У3); – здійснювати ефективну комунікацію з установами, організаціями, що надають міжнародну технічну допомогу (Е1.У1). – взаємодіяти зі структурними підрозділами, органами влади (Е2.У2).
4. Викладання та навчання (методи навчання, форми проведення навчальних занять)	
Навчання за програмою є: – студентоцентрованим – передбачає зосередження зусиль викладацького складу на стимулюванні максимальної активності студентів в оволодінні відповідними предметами, розширенні їхньої автономії та посиленні відповідальності; – проблемно-орієнтованим – акцентує увагу на проблемах вивчення об’єктів, процесів і явищ та необхідності пошуку шляхів їх вирішення; – орієнтованим на результат – передбачає вироблення навичок самостійного пошуку засобів і способів розв’язання теоретичних і практичних проблем; – орієнтованим на формування й розвиток навичок самостійного пошуку наукових, нормативних та інших джерел, необхідних для їхньої критичної оцінки та формулювання відповідних висновків. Основними видами навчальних занять є: – настановчі аудиторні заняття (лекції-бесіди), спрямовані на розкриття мети, завдань, структури навчальних модулів та їхніх навчальних стратегій; – дистанційна робота, що передбачає опрацювання слухачами навчальних ресурсів, розміщених в електронній мережі, і виконання практичних завдань (case-studies); – підготовка творчої роботи (policy paper); – контрольні заходи (прилюдний захист творчої роботи у формі наукової дискусії,	

оцінювання за результатами поточного й підсумкового контролю). Питання, що виникають у слухачів, вирішуються шляхом онлайн-консультування з викладачем. Основними формами дистанційного навчання є: – вивчення тем навчальних модулів; – робота з літературними джерелами з метою кращого засвоєння програмного матеріалу; – виконання практичних завдань (case-studies) за запропонованими шаблонами; – підготовка творчої роботи за рекомендаціями до її структури і змісту; – підготовка презентації та прилюдного захисту творчої роботи; – систематизація вивченого матеріалу перед проведенням підсумкового контролю. Усі завдання слухачів є обов'язковими й вибірковими, виконуються у встановлені терміни, з відповідною оцінкою та передбачають установлені форми звітності. Обов'язкові завдання виконуються кожним без винятку слухачем під час вивчення модулів, теми творчої роботи (policy paper) є альтернативними.	
5. Ресурсне забезпечення дистанційного навчання	
Назви вебплатформи, вебсайту, електронної системи навчання, через які здійснюватиметься таке навчання, посилання (вебадреса)	Онлайн-навчання здійснюється через електронну систему навчання KMADistEdu: https://distedu.ukma.edu.ua/ Додаткові навчально-методичні матеріали за програмою розміщені на вебсайті Києво-Могилянської школи врядування https://kmsgov.ukma.edu.ua/ Бібліотечні ресурси доступні через сайти НаУКМА: http://www.library.ukma.edu.ua/index.php?id=10 http://www.library.ukma.edu.ua/index.php?id=321 http://www.library.ukma.edu.ua/index.php?id=317
Назви дистанційних модулів	Обов'язкові модулі програми: – «Стратегічні комунікації»; – «Взаємодія влади, бізнесу, громадянського суспільства та адвокація політики»; – «Цифрова демократія, технологія і безпека даних у комунікаціях». Вибіркові модулі програми (один на вибір): – «Суспільна й культурна дипломатія»; – «Трансформація конфліктів, медіація і діалог»; – «Соціальні медіа для стратегічних комунікацій»; – «Візуалізація даних і графічний дизайн»; – «Комунікаційні кампанії»; – «Доступ до інформації»
6. Оцінювання і форми поточного, підсумкового контролю	
Критерії оцінювання та їхня питома вага у підсумковій оцінці, %	Поточний контроль – 60 балів Підсумковий контроль – 40 балів
Форма і періодичність поточного контролю	Виконання слухачами обов'язкових практичних завдань (case-studies) за чотирма навчальними модулями
Форма підсумкового контролю	Захист творчої роботи (policy paper)

СТРУКТУРА ПРОГРАМИ

Етап навчання	Назва модуля, теми	Кількість годин / кредитів ЄКТС				
		усього	у тому числі			
			аудитор. заняття	дистанц. заняття	навч. візити	самоств. робота
Сесія 1	Настановчі лекції-бесіди з навчальних модулів програми	18 / 0,6	18			
Сесія 2	Обов'язкові модулі програми					
	Модуль 1. Стратегічні комунікації					
	Тема 1. Стратегічні публічні комунікації	30 / 1,0		24		6
	Тема 2. Стратегічні інформаційно-соціальні комунікації					
	Модуль 2. Взаємодія влади, бізнесу, громадянського суспільства та адвокація політики					
	Тема 1. Взаємодія влади, бізнесу та громадянського суспільства	30 / 1,0		24		6
	Тема 2. Комунікативний супровід (адвокація) політики					
	Модуль 3. Цифрова демократія, технологія і безпека даних у комунікаціях					
	Тема 1. Досвід, стратегії та інструменти реалізації електронної демократії	30 / 1,0		24		6
	Тема 2. Інформаційна безпека держави, програм і даних					
	Вибіркові модулі програми (слухачі мають вибрати один)					
	Модуль 4. Суспільна й культурна дипломатія					
	Тема 1. Контекст і застосування суспільної дипломатії	30 / 1,0		24		6
	Тема 2. Політика суспільної дипломатії					
	Модуль 5. Трансформація конфліктів, медіація і діалог					
	Тема 1. Підходи до вирішення і практика трансформації конфліктів	30 / 1,0		24		6
	Тема 2. Медіація і фасилітація діалогу як інструменти демократичного врядування					
	Модуль 6. Соціальні медіа для стратегічних комунікацій					
	Тема 1. Стратегічні комунікації в соціальних медіа	30 / 1,0		24		6
	Тема 2. Крайні практики стратегічних комунікацій у соціальних медіа					
Модуль 7. Візуалізація даних і графічний дизайн						
Тема 1. Назва	30 / 1,0		24		6	
Тема 2. Назва						

Етап навчання	Назва модуля, теми	Кількість годин / кредитів ЄКТС			
		усього	у тому числі		
			аудитор. заняття	дистанц. заняття	навч. візити
Модуль 8. Комунікаційні кампанії					
	Тема 1. Назва	30 / 1,0		24	6
	Тема 2. Назва				
Модуль 9. Доступ до інформації					
	Тема 1. Роль доступу до публічної інформації в демократичному врядуванні	30 / 1,0		24	6
	Тема 2. Активний і пасивний доступ до публічної інформації				
Сесія 3	Підсумковий контроль результатів навчання	12 / 0,4	12		
Загалом:		150 / 5,0	30	96	24

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Модуль 1. Стратегічні комунікації

Тема 1. Стратегічні публічні комунікації

Зв'язки з громадськістю в контексті стратегічних комунікацій. Стратегічні публічні комунікації від імені урядових організацій. Стратегічні комунікації в конфліктних і стабілізаційних втручаннях. Корпоративна культура та стратегічні комунікації. Стратегія в контексті політичних комунікацій. Маркетингові комунікації як засіб стратегії.

Тема 2. Стратегічні інформаційно-соціальні комунікації

Стратегічні інформаційно-маркетингові комунікації. Стратегічні соціально-маркетингові комунікації.

Модуль 2. Взаємодія влади, бізнесу, громадянського суспільства та адвокація політики

Тема 1. Взаємодія влади, бізнесу та громадянського суспільства

Концептуальні засади взаємодії уряду, бізнесу та громадянського суспільства в процесі вироблення державної політики. Публічні консультації як основна форма залучення стейкхолдерів до вироблення державної політики. Організаційне забезпечення проведення публічних консультацій. Інші форми залучення стейкхолдерів до формування та реалізації державної політики. Специфічні форми взаємодії органів влади з бізнесом в процесі вироблення та реалізації державної політики.

Тема 2. Комунікативний супровід (адвокація) політики

Комунікації в процесі вироблення та реалізації суспільної політики. Суб'єкти комунікативного супроводу (адвокації) суспільної політики. Організація комунікативного супроводу (адвокації) суспільної політики органами влади. Адвокація суспільної політики у діяльності стейкхолдерів. Розроблення та реалізація адвокаційних кампаній.

Модуль 3. Цифрова демократія, технологія і безпека даних у комунікаціях

Тема 1. Досвід, стратегії та інструменти реалізації електронної демократії

Е-демократія як механізм політичної взаємодії. Методика електронного залучення. Електронна демократія: сутність, мета, основні завдання, категорійно-понятійний апарат. Моделі й механізми прийняття рішень. Цілі, сектори та інструменти електронної демократії. Досвід використання інструментів е-демократії в країнах ЄС. Електронний парламент: поняття, сутність і мотиви впровадження. Електронне правосуддя. Електронне голосування. Інструменти електронної демократії в Україні: стан та тенденції розвитку.

Тема 2. Інформаційна безпека держави, програм і даних

Основні терміни та поняття інформаційної безпеки. Базові характеристики захищеності інформації. Політичні, економічні та організаційно-технічні чинники загроз інформаційної безпеки. Міжнародні стандарти з інформаційної безпеки. Концептуальна модель інформаційної безпеки. Основні види загроз інформаційній безпеці. Методи дублювання інформації. Захист електронної пошти. Канали витоку інформації та їхня класифікація. Методи захисту інформації в інформаційно-комунікаційних системах.

Модуль 4. Суспільна й культурна дипломатія

Тема 1. Контекст і застосування суспільної дипломатії

Контекст та історія суспільної дипломатії. Нормативне підґрунтя. Спектр ініціатив суспільної дипломатії. Зв'язок суспільної і громадської дипломатії. Техніки суспільної дипломатії. Розроблення медіа-планів. Управління посланнями. Відпрацювання складних тем, пресконференцій і дискусій. Аналіз іноземних аудиторій для планування проєктів та кампаній.

Тема 2. Політика суспільної дипломатії

Державні та недержавні суб'єкти суспільної дипломатії. Роль недержавних учасників і комунікаційних трендів для міжнародних відносин та глобальних процесів прийняття рішень. Відмінність між державними справами та суспільною дипломатією. Роль державних органів у виробленні політики та програм суспільної дипломатії. Підходи до суспільної дипломатії у Великій Британії, Німеччині, Китаї, Східній Європі. Створення національного бренду. Суспільна дипломатія XXI століття.

Модуль 5. Трансформація конфліктів, медіація і діалог

Тема 1. Підходи до вирішення і практика трансформації конфліктів

Підходи до вирішення конфліктів – сила, право, інтереси/потреби. Застосування принципового підходу та його ризику. Трансформація конфліктів. Рівні трансформації в соціо-політичних конфліктах. Роль насильства в конфлікті. Основні чинники і корінні причини соціальних конфліктів. Картографування конфліктів. Конфлікт-аналіз. Конфлікт-чутливість. Методологія конфліктологічної експертизи. Методика Do No Harm. Аналіз «роз'єднувачів» і «об'єднувачів». Коробка обмежень та аналіз впливу (Impact Assessment).

Тема 2. Медіація і фасилітація діалогу як інструменти демократичного врядування

Основні принципи переговорів та медіації. Відмінність медіації від переговорів і судового вирішення конфліктів. Конструктивний (принциповий) підхід до вирішення конфліктів. Техніки переговорів і медіації. Діалог: поняття, принципи, формати, місце. Діалог: маленькі секрети для успіху великих обговорень. Картування, дизайн, підготовка, публічне висвітлення. Інструменти фасилітації. Ко-фасилітація. Складні учасники. Кращі практики застосування медіації й діалогу в діяльності державних службовців.

Модуль 6. Соціальні медіа для стратегічних комунікацій

Тема 1. Стратегічні комунікації в соціальних медіа

Вступ до соціальних медіа. Етичні та юридичні аспекти комунікації в соціальних медіа: приватність та безпека даних, інтелектуальна власність, комп'ютеризована пропаганда. Стратегічне планування у соціальних медіа: цілі, аудиторії, платформи, брендинг, інструменти.

Тема 2. Кращі практики стратегічних комунікацій у соціальних медіа

Створення та управління контентом в соціальних медіа. Кращі приклади та практики. Рекламні кампанії в соціальних медіа. Оцінка ефективності рекламних кампаній: інструменти, метрики, KPI. Соціальні мережі для моніторингу інформації: збір та оцінка даних.

Модуль 7. Візуалізація даних і графічний дизайн

Тема 1. Назва

Перелік питань для вивчення.

Тема 2. Назва

Перелік питань для вивчення

Модуль 8. Комунікаційні кампанії

Тема 1. Назва

Перелік питань для вивчення.

Тема 2. Назва

Перелік питань для вивчення

Модуль 9. Доступ до інформації

Тема 1. Роль доступу до публічної інформації в демократичному врядуванні

Основні принципи законодавства про свободу інформації. Огляд національного та міжнародного законодавства. Місце доступу до публічної інформації у демократичному врядуванні. Публічні органи і доступ до інформації. Знайомство з особливостями форм доступу у публічних комунікаціях. Хто такі запитувачі

Тема 2. Активний і пасивний доступ до публічної інформації

Активний і пасивний доступ до публічної інформації як важливий інструмент контролю громадськістю діяльності державних органів. Максимальне оприлюднення. Розуміння взаємодії з громадянським суспільством. Пасивний доступ до інформації: One Voice. Креативні аспекти в пасивному доступі до інформації. Активний доступ до інформації: опрацювання запитів. Практичні аспекти. Кошти за отримання інформації. Доступ до інформації про осіб. Судова практика з питань доступу до публічної інформації.

ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Методами оцінювання результатів навчання є:

– наскрізне оцінювання: процесу навчання, прогресу (formative assessment): рефлексія, швидке опитування;

– оцінювання результатів в балах (grading): письмове виконання обов'язкових практичних завдань за накопичувальною системою; прилюдний захист творчої роботи.

Об'єктами контролю знань, умінь і навичок є:

– навчальна активність слухачів і виконання ними обов'язкових практичних завдань (case-study) за окремими навчальними модулями;

– виконання творчої роботи та її презентація (прилюдний захист у формі наукової дискусії).

Обов'язковою є попередня перевірка творчих робіт на дотримання норм академічної доброчесності, які визначені Положенням про академічну доброчесність здобувачів освіти у НаУКМА, затвердженим наказом НаУКМА від 07.03.2018 № 112.

Набуті слухачами знання, уміння й навички оцінюють за рейтинговою системою, виходячи зі складових, наведених нижче.

Вид діяльності	Кількість балів	
	мін.	макс.
Виконання слухачами обов'язкових практичних завдань за чотирма навчальними модулями	0	60
Подання до захисту творчої роботи, структура, зміст, обсяг та оформлення якої відповідає визначеним рекомендаціям і критеріям	0	20
Прилюдна презентація (захист) творчої роботи (відповідність презентації визначеному шаблону, виступ, дотримання регламенту, відповіді на питання колег під час наукової дискусії)	0	20
Разом	0	100

Переведення рейтингу слухача в традиційну оцінку здійснюють за такою схемою:

Підсумковий рейтинг	Оцінка ЄКТС	Традиційна оцінка
91...100	A	відмінно
81...90	B	добре
71...80	C	
61...70	D	задовільно
51...60	E	
≤50	FX	незадовільно
<30	F	

Сертифікати отримують слухачі, які отримали традиційну оцінку не нижче «задовільно».

ЛІТЕРАТУРА, ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ, ОБОВ'ЯЗКОВІ ДЛЯ ОПРАЦЮВАННЯ

1. Civil participation in decision-making processes. An Overview of Standards and Practices in Council of Europe Member States (2016). (український переклад: Участь громадськості в процесі прийняття рішень: огляд стандартів та практик у країнах-членах Ради Європи). URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/17-civik-2018/rubrik_rekomehdation/civik_Europe_2016.pdf

2. Code of Good Practice for Civil Participation in the Decision-Making Process (2009). (український переклад: Кодекс кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішень, ухвалений Конференцією міжнародних неурядових організацій Ради Європи. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/rubrik_rekomehdation/kodeks-krasch-practik.pdf

3. General principles and minimum standards for consultation of interested parties by the Commission (2002). (український переклад: Загальні принципи та мінімальні стандарти консультацій Європейської Комісії із заінтересованими сторонами). URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/rubrik_rekomehdation/zagal-prins-konsult.docx

4. Guidelines for civil participation in political decision making (2017). (український переклад: Керівні принципи щодо громадської участі у процесі прийняття політичних рішень, прийняті Комітетом міністрів Ради Європи). URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/rubrik_rekomehdation/kerivn-prins-grom-uchast.pdf

5. Open Government: Collaboration, Transparency, and Participation in Practice. By Laurel Ruma, Daniel Lathrop. O'Reilly Media, 2010. 432 pp. (український переклад: Відкрите урядування: колективна робота, прозорість і дієва участь. За ред. Деніела Латропа і Лорел Руми. Перекл. Андрія Іщенка. Київ : Наука, 2012. 536 с. URL: <https://vidkryteuriaduvannia.wordpress.com/> (частина розділів)

6. Арістова І. В., Стадник Р. І. Органи виконавчої влади України як розпорядники публічної інформації: теоретико-правові та практичні питання : монографія. Київ : НУБіП України, 2018. 233 с.

7. Буш Р. А., Фолджер Д. П., Что может медиация. Трансформативный подход к конфликту ; пер. с англ. Киев : Издатель Захаренко В. А., 2007. 264 с.

8. Грайворонський М. В., Новіков О. М. Безпека інформаційно-комунікаційних систем. Київ : ВНУ, 2009. 608 с.

9. Держава і громадянське суспільство в Україні: пошук концепції співпраці / за ред. О. М. Майбороди; Нац. акад. наук України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2013. 371 с. URL: <https://www.academia.edu/>

10. Електронна демократія : навч. посіб. / за заг. ред. Н. В. Грицяк. Київ : НАДУ, 2015 66 с. URL: <http://academy.gov.ua/infpol/pages/dop/2/files/6b6901a9-7d53-4a54-90a8-c894e3fbd91b.pdf>
11. Електронне урядування та електронна демократія: навч. посіб.: у 15 ч. / за заг. ред. А. І. Семенченка, В. М. Дрешпака. Київ, 2017.
12. Кобець Р. Засади комунікативного супроводу державної політики / МГО «Інтерньюз-Україна». Київ, 2013. 189 с. URL: <https://issuu.com/pubkis/docs/kobets>
13. Комунікаційний інструментарій для державних службовців / Л. Косар, Я. Камініс, Е. Халісте та ін. Київ, 2018. 134 с. URL: <https://eu-ua.org/sites/default/files/communication-toolkit-a4u-mip-ukr.pdf>
14. Купрій В., Паливода Л. Громадська експертиза та громадський моніторинг діяльності органів влади: навчальний посібник. Київ : Творчий центр ТЦК, 2011. 200 с. URL: http://ccc-tck.org.ua/storage/books/book_all.pdf
15. Ледерах Дж. Розбудова миру. Стале примирення в розділених суспільствах. Київ : Дух і Літера, 2019.
16. Ляпін Д., Серета М. Нові можливості регуляторної політики для бізнес-асоціацій та неурядових організацій. Київ : USAID ЛЕВ. 2015. 72 с. URL: <http://koda.gov.ua/wp-content/uploads/2016/06/Publikaciya-Novi-mozhlivosti-regulyatornoi-politiki-dlya-biznes-asociacij-ta-neuryadovikh-organizacij.pdf>
17. Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. Одеса : Екологія, 2019. 456 с.
18. Прокопенко О. В. Адвокаційна діяльність та некомерційне лобювання в Україні: посібник. Київ, 2017. 82 с. URL: <https://platforma-msb.org/advokatsijna-diyalnist-analiz-derzhavnoyi-polityky-posibnyk>
19. Публічне лобювання: навч. посіб. / під заг. ред. Р. Кобця, С. Панциря. Київ : Фонд Європа XXI, 2008. 160 с. URL: <https://platforma-msb.org/wp-content/uploads/2015/08/Publichne-lobiyuvannya1.pdf>
20. Фішер Р., Юрі У., Паттон Б. Шлях до Так: як вести переговори, не здаючи позицій. Київ : Основи, 2016.